

POLJSKO LITERARNO ŽIVLJENJE OB KONCU PRETEKLEGA LETA

(Pismo iz Varšave)

Sredi decembra preteklega leta je bil v Vroclavu kongres poljskih pisateljev. Udeležili so se ga le domači delegati; nihče ni več govoril, da je ta kongres kakšna prelomnica, nihče ni na njem delil pohval na levo in kazni na desno, časopisi so se ga komajda spomnili s krajšimi poročili in kongres bi imel res samo organizacijsko-delovni značaj, če ne bi bilo tudi na njem vsaj deloma čutiti vzdušja, ki ga čutiš v zadnjem času in vsem poljskem kulturnem življenju. Gre za umiranje silno razburkanega dogajanja po oktobru 1956, padanja iz skrajnosti v skrajnost in bojevitega obračunavanja; nekateri pravijo, da je to ponovna politična zaostritev, drugi, da je to pot iz čustvene zaletavosti k razumnemu presojanju — nepristranski opazovalec pa bi zaenkrat še težko rekel, kakšni so globlji vzgibi te široko zasnovane akcije in kakšne sadove bo rodila. V tej akciji, ki jo vodita in podpirata država in partija, so zavrgli vsa stara gesla — prav tako tista iz neuspelega obdobja socialističnega realizma, kakor ona o popolni, skoraj anarhični svobodi umetnosti, ki so se slišala po oktobru 1956 — in sprejeli novo, ki se glasi nekako takole: »Pisateljem in vsem drugim kulturnim ustvarjalcem ne bomo več govorili o tem, kaj naj pišejo. Oni — in samo oni — lahko o tem odločajo. Toda borili se bomo za takšnega pisatelja in kulturnega delavca, katerega delo bo sprejemljivo za vse, kakor so za vse enako sprejemljivi naši klasiki. Kadar govorimo o knjigah za najširši krog bralcev, ne mislimo na »književnost za uboge«, niti na hrano za izobražence. Ljubiteljem Camusa in Kafke nočemo vzeti njihovih ljubljencev, toda prav tako nočemo ustvarjati napačnih predstav, da segajo po teh knjigah milijoni bralcev, ki jih je vzgojila Poljska v povojnih letih. Ta množica bralcev in takšne naklade knjig, kakršnih Poljska še nikoli ni imela, vse to nas sili, da se borimo za takšnega pisatelja in kulturnega delavca, ki bo razumljiv in dostopen vsakomur.«

Te uradno izrečene besede so med dokaj nezaupljivimi in bojevitimi Poljaki takoj vzbudile pomisleke in ugovore. Ali se ne skriva za tem ponovnim postavljanjem mostu med pisatelji in širokimi množicami bralcev morda želja, da bi se spet počasi vrnili na staro? Pred očmi moramo imeti dejstvo, da pomenita zadnji dve leti za poljsko umetnost obdobje nekaterih velikih uspehov, hudih bojov in velikih razlik med pogledi in smermi. Nekateri umetniki, predvsem slikarji in pesniki, so šli v ustvarjalni svobodi resda že tako daleč, da je njihova umetnost postala sama sebi namen in velikokrat kamen spotike za politike in umetnike drugih vzhodnoevropskih držav. Toda čeprav je šla poljska umetnost v zadnjih letih k cilju po sto različnih poteh in čeprav se je tudi v tem času nagrmdilo v njej veliko slabih stvari, ki so že danes mrtve, je vendar podoba vse poljske umetnosti po oktobru 1956 tako pisana, da je ta umetnost danes ena najbolj zanimivih umetnosti v sodobni Evropi in prav gotovo najzanimivejša na evropskem Vzhodu. Ali naj to, kar si je v zadnjih letih pridobilo življenjsko pravico, zdaj spet počasi umre? Tega ni resda še nihče rekel in vsi trdijo nasprotno, a vendar so izkušnje iz obdobja stalinizma prehode, da ne bi tudi take besede, kakor sem jih navedel zgoraj — vzel sem jih iz referata ministra Galiuskega na vroclavskem kon-

gresu, ker so se mi zdele najbolj značilne za novo poljsko kulturno linijo — vzbujale bojazen in pomisleke. Pred očmi moramo namreč imeti še to, da je bilo stalinistično obdobje na Poljskem (nekako v letih 1948—1955) tako zadržno in moreče kakor malokje. Iz tega obdobja je ostalo le malo del, pisatelji so postali dminarji v raznih dnevnih akcijah ali pa so čemeli nekje ob strani kakor na primer eden največjih poljskih poetov zadnjih desetletij Konstanty Galczynski. Prišlo je celo do takšnih žalostnih reči, da so se dobri pisatelji odpovedali svojih najboljših del — kakor se je Jerzy Andrzejewski odpovedal svojega »Pepela in diamanta« — in pisali slabokrvno publicistiko. Ali pomeni morda geslo »zblizanja z množicami in razširjanja kulture« spet kaj takšnega? To vprašanje sem tako ali drugače slišal, bodisi da so ga izgovarjali glasno — ali da sem ga čutil in slutil med vrsticami in besedami. Sam pa sem prepričan, da do tistega, kar je bilo, v poljski književnosti ne more več priti, enako kakor zrel človek ne more še enkrat postati slepo ubogljiv otrok. Naš povojni kulturni razvoj je bil drugačen od njihovega; za poljskega so značilne velike skrajnosti, ki so rodile tudi velike nesmisle. Zato se zdi človeku, ki vsega tega ni preživel skupaj z njimi in vidi stvari s svojimi očmi, da je pot iz zanesenjaštva, ki je bilo velikokrat skregano s pametjo in včasih celo nazadnjaško, k stabilizaciji, umiritvi in razumnemu delu lahko le v prid poljski književnosti, ki izhaja iz zelo nadarjenih prednikov in ima tudi danes veliko dobrih talentov.

Druga zanimiva stvar ob koncu preteklega leta so bile tradicionalne literarne nagrade, ki so jih podelili trije poljski kulturni tedniki, in sicer: varšavska »Nowa kultura« in »Przegląd kulturalny« ter krakovsko »Zycie literackie«. Lani so večino teh nagrad pobrali — kritiki. Med nagrajenimi sta bila le dva prozaista, toda nobenega pesnika. Kaj naj to pomeni, se vprašuje obenem z mano tudi poljska kulturna javnost. Da se je v zadnjem času posebej razvela kritika, oslabela proza in dobra poezija sploh umrla? Nikakor ne, to bi bilo površno tolmačenje. Pojasnil bom stvari, kakor jih je pojasnil meni eden od članov žirije »Nowe kulture« in ugledni poljski literarni kritik. »Poezijo«, je rekel, »smo lani resda prezrli, a deloma hote. Saj zadnja leta za naše pesništvo niso suha leta, ampak nasprotno. Lepo so se razvili posebno nekateri mladi (Herbert, Harasymowicz, Ficowski in Szymborska), a tudi starejši pesniki so izdali nekaj dobrih pesniških knjig. Vendar mislimo, da pri pesnikih ne gre nagrajevati posameznih zbirk, marveč je treba oceniti in nagraditi osebnost kot celoto. Po tej logiki so torej razni pesniki odpadli in lahko pišejo in upajo dalje; morda bo letošnje leto »leto pesnikov«, kakor je bilo lani »leto kritikov«.

Med lanskimi nagrajenci je namreč kar pet kritikov in esejistov, dva prozaista in en upodablajoči umetnik. »Nowa kultura« je nagradila kritika starejše generacije Andrzej Stawarja, »Przegląd kulturalny« profesorja zgodovine Witolda Kulo za knjigo zelo zanimivih, literarno pisanih zgodovinskih razmišljanj, »Zycie literackie« pa znanega polonista krakowske univerze in literarnega kritika Kazimierza Wyko in mlajšega publicista Ludwika Flaszena. A kar je najbolj zanimivo: celo pisatelj Kazimierz Brandys ni dobil nagrade za roman ali novele, ampak za knjigo esejev z naslovom »Pisma gospe Z.« Brandys je znano ime in pisatelj, ki ima veliko bralcev; nekatere njegove knjige so z veseljem prevajali na Vzhodu, druge je spet rad sprejel Zahod in tako je v pariški Sartrovi založbi izšel prevod Brandysove »Matere Kraljev« in »Obramba Grenade«. Mislim, da bosta obe deli prevedeni tudi v slovenščino. Brandys je

nedvomno nadarjen pisatelj — a kritiki ga nekako ne ljubijo. Ne vem, če je res samo slučaj, da je prav tisto soboto, ko je »Nowa kultura« objavila, da je Brandys dobil nagrado, izšel v »Przeglądu kulturalnem« oster pamflet na vse Brandysovo pisanje — in napisal ga je isti Flaszen, ki je prav ta dan tudi dobil krakowsko nagrado za kritiko. A Flaszen ni bil edini, ki je napadel Brandysa; o njem je pisala že vrsta kritikov in vsi mu zamerijo njegovo prilagodljivost in spretnost vživljanja, češ: pod stalinizmom je pisal povesti, kakršne so bile v modi, zdaj po oktobru pa spet piše stvari, preračunane na čustva Poljakov... Sam sem ga premalo bral, da bi lahko sodil, ali imajo kritiki prav ali ne. Toda nekaj od tega bo nedvomno držalo.

Brandysovi eseji so nekaj povsem drugega kakor sistematično, marksistično kritično delo Stawarja ali literarnega zgodovinarja Kazimierza Wyke. Zanimivo je tudi, da sta se Brandys v »Pismih gospe Z.« kakor drugi nagrajeni pisatelj Dygat v romanu »Pot« — to je tudi edini nagrajeni roman — lotila podobne, skoraj iste tematike. Osnova prve kakor druge knjige je odnos Poljaka do tujine. Oba pisatelja vsak po svoje zavračata njen mit. Brandys analizira odnos Poljakov do zahodnega sveta, Poljakov, ki so živeli in živijo v posebnih zgodovinskih in političnih pogojih, medtem ko opisuje Dygat psihološke reakcije človeka, ki se je napotil v ta neodkriti zahodni svet in prišel na koncu do spoznanja, da nikoli ne bo in ne bi mogel biti nekaj drugega, kot je, namreč Poljak. Te stvari so v današnji Poljski, katero vežejo še mnoge kulturne vezi in stare simpatije z Zahodom, a politično ne more biti drugega kakor del Vzhoda, nedvomno aktualne in oba pisatelja sta si s svojima knjigama tako pridobila bralce — in si zagotovila nagrado.

Kaj bi bilo še zanimivega v preteklem poljskem literarnem letu? Morda to, da je ena med številnimi poljskimi založbami, namreč »Lodzka založba« objavila izid literarnega natečaja, ki je presegal vsa pričakovanja in pomeni pravo senzacijo. Na natečaj je namreč prišlo čez 200 del in žirija z veseljem ugotavlja, da je na tem natečaju enkrat izjemoma sodelovalo zelo malo grafomanov in še manj takih, ki navadno pošiljajo na natečaje kilograme popisane papirja in katerih je človeku naravnost žal, da so vložili v pisanje in prepisovanje toliko kalorij. Pravijo, da je večina stvari s tega natečaja uporabljivih, če drugače ne, vsaj kot dokumentarni material. Prvo nagrado je dobil znani prozaist Wilhelm Mach za povest »Veliko in malo življenje«, ki jo vsi z zanimanjem pričakujejo. Kakor je pokazal natečaj, se suše v tem letu torej ni bati — a kakšna je bila letina, bom povedal kdaj pozneje.

Lojze Krakar